

dr hab. Katarzyna Moszczyńska-Dürst  
Instytut Studiów Iberyjskich i Iberoamerykańskich  
Uniwersytet Warszawski

Recenzja rozprawy doktorskiej  
**mgr Dominiki Danielkiewicz**  
**pt.**  
**“Paisajes terapéuticos**  
**en las novelas de Marcela Serrano”**  
**napisanej pod kierunkiem prof. UMCS dr hab. Marii Falskiej**

Rozprawa doktorska Pani Dominiki Danielkiewicz stanowi analizę wybranych powieści współczesnej chilijskiej pisarki Marceli Serrano (ur. w 1951 roku w Santiago de Chile), której twórczość została przetłumaczona na wiele języków, w tym również na język polski (na naszym rynku wydawniczym ukazały się do tej pory dwie powieści pisarki: *Antigua, moje życie* oraz *Meksykańska szarada*). Jak podkreśla Autorka, Serrano otrzymała znaczące nagrody literackie, a jej utwory osiągnęły status best-sellerów. Rosnącemu zainteresowaniu czytelników twórczością chilijskiej pisarki towarzyszą nieliczne prace teoretyczne i krytyczne. Celem rozprawy jest wyjście naprzeciw temu zapotrzebowaniu.

Recenzowana praca – poczynawszy od przejrzystości opracowanego spisu treści aż po bibliografię (liczącą 117 pozycji) – imponuje starannością i precyzją. Jest to praca przemyślana, dobrze zaplanowana i napisana elegancką hiszpańszczyzną – czyta się ją z prawdziwą przyjemnością.

Rozprawa składa się z rozbudowanego wstępu, części teoretycznej (*Marco teórico*), części analitycznej (*Parte Analítica, Nivel Ideológico*), zakończenia oraz bibliografii. Wstęp służy przedstawieniu postaci badanej autorki, jej twórczości oraz obecnego stanu wiedzy. Cel i struktura rozprawy są tu omówione z należytą dokładnością; korpus podstawowy, który obejmuje trzy powieści Serrano wydane w latach dziewięćdziesiątych, czyli w okresie chilijskiej transformacji ustrojowej zwanej *Transición*: *Antigua vida mía* (1995) [w polskim tłumaczeniu: *Antigua, moje życie*, 2002], *El albergue de las mujeres tristes* (1998) oraz *Nuestra Señora de la Soledad* (1999) [w polskim tłumaczeniu: *Meksykańska szarada*, 2002] został

poddany analizie przy użyciu instrumentarium wypracowanego na gruncie badań nad patografiami i dyskursem maladycznym oraz metod badawczych stosowanych w obrębie geografii medycznej i geografii zdrowia. Tym samym Doktorantka od początku sytuuje się w kręgu badań interdyscyplinarnych.

Druga część pracy o charakterze teoretycznym omawia ramy metodologiczne i stosowane narzędzia badawcze. Autorka wychodzi od koncepcji „defektu”, stworzonej przez Iwonę Boruszkowską, bowiem, jak twierdzi przytaczana w pracy polska badaczka *illness narratives*: „Użycie pojęcia defekt (w znaczeniu społeczno-kulturowego konstruktu choroby) stwarza możliwość badania zjawisk psychopatologicznych, a także może służyć opisaniu niektórych form patologicznego doświadczenia zawartego w literaturze”. (Boruszkowska, 2016: 14). Monografia Boruszkowskiej pt.: *Defekty. Literackie auto/pato/grafie - szkice* staje się tym samym jednym z podstawowych punktów odniesienia dla dalszego postępowania badawczego. Następnie Autorka koncentruje się na metodach badania związków między zdrowiem a miejscem wypracowanych przez amerykańskiego naukowca Wilberta Geslera, który stworzył wykorzystywaną w rozprawie koncepcję krajobrazów i miejsc terapeutycznych (*therapeutic landscapes, therapeutic places*, 1992). Mianem terapeutycznych, jak wyjaśnia magister Danielkiewicz, nazywane są te miejsca i przestrzenie, które w szeroko pojętym dyskursie społecznym określa się jako wspierające proces zdrowienia (Gesler, 1992; Gesler i Kearns, 2002). Znajdziemy w rozprawie wiele przykładów takich miejsc – są to m.in. sanatoria uzdrowiskowe, znane kurorty górskie i nadmorskie oraz miejscowości związane z kultem religijnym.

Pragnę podkreślić, że temat rozprawy jest oryginalny – nie powstała do tej pory jeszcze ani w Polsce, ani na zagranicznych uczelniach, żadna praca doktorska ani habilitacyjna wykorzystująca instrumentarium geografii zdrowia do analizy dyskursu tożsamościowego, patograficznego i terapeutycznego w twórczości Marceli Serrano.

Część trzecia stanowi analizę wyżej wymienionego korpusu. Omawiane powieści Serrano łączą nie tylko wspólny kontekst kulturowy *Transición*; głównymi bohaterkami analizowanych narracji są kobiety cierpiące na depresję i inne zaburzenia psychosomatyczne, których źródeł instancja nadawcza każe nam szukać w sferze afektywnej w większości przypadków związanej z rozpadem związków, rozczarowaniami miłosnymi i trudnymi relacjami rodzinnymi. Tym samym analiza dyskursu miłosnego, tożsamościowego i terapeutycznego wysuwa się na

pierwszy plan. Rozprawa wpisuje się zatem w debatę o przekształceniach dyskursów społecznych oraz o (de)konstrukcji kobiecej tożsamości w czasach chilijskiej transformacji ustrojowej. Doktorantka prześledziła przejawy tych zjawisk zakodowane w badanej prozie na przykładzie problemów zdrowotnych i egzystencjalnych, którym muszą stawić czoła bohaterki Serrano poszukujące miejsc i pejzaży terapeutycznych.

Lata chilijskiej transformacji ustrojowej (*Transición*), o których mowa w rozprawie, to okres intensywnych przemian społecznych i obyczajowych dotyczących m. in. tożsamości płciowej, seksualności oraz cielesności, a więc kluczowych problemów dla współczesnej humanistyki. Warto przypomnieć ustalenia wypracowane na polu teorii literatury – w okresach transformacji, kiedy przechodzi się z jednego porządku społecznego w drugi, praktyki dyskursywne, odtwarzające wykluczające się wzajemnie zachowania, tożsamości oraz mitologie, stają się powszechne – uwidaczniają to, co Edmond Cros nazywa „synchronią niesynchroniczności” (2002), a Przemysław Czapliński „niedokończoną wymianą narracji” (2009).

Analizowana proza nie pozostawia wątpliwości, co do tego, że sytuacja kobiet w Chile znacznie się zmieniła po upadku wojskowej Dyktatury generała Augusto Pinocheta (1973-1989). Co ciekawe, odnosi się w niewielkim stopniu do palących problemów społecznych związanych, na przykład, z utrudnionym dostępem bohaterek do sfery publicznej czy rynku pracy. Jak ukazuje magister Danielkiewicz, w powieściach Serrano to sfera prywatnego życia bohaterek pełna jest niebezpieczeństw oraz wewnętrznych i ideologicznych sprzeczności. Nielicznym postaciom wydaje się, że po doświadczeniu bólu i rozczarowania w poprzednich związkach, znalazły nową „obietnicę szczęścia” (Ahmed, 2010), która, biorąc pod uwagę doznane wcześniej porażki i opisywaną kondycję relacji, nie wydaje się wiarygodna. Wśród historii miłosnych zakodowanych w analizowanym korpusie, Autorka wskazuje na następujące typy narracji: o emancypacji wykształconej kobiety z klasy średniej, osiągniętej po rozstaniu z partnerem w wyniku szeroko pojętego procesu terapeutycznego; o niezależnej kobiecie, która nie potrafi pogodzić pragnienia wolności z potrzebą bezpieczeństwa i mitem romantycznej miłości i przeżywa kryzys, który zmusza ją do poszukiwania miejsc i pejzaży terapeutycznych; o „męskiej dominacji” (Bourdieu, 1998), przemocy na tle płci i braku emocjonalnego spełnienia w małżeństwie lub związkach nieformalnych i „defektach” wynikających z przemocy i męskiej dominacji; o miłości ponowoczesnej jako iluzorycznej epifanii, która również prowadzi do rozczarowania i powstawania problemów psychicznych i emocjonalnych; o wyniszczającym miłosnym trójkącie. Podsumowując, bohaterki Serrano, wywodzące się z klasy średniej i

osadzone w czasach Transición, nie potrafią osiągnąć trwałego szczęścia w relacjach osobistych – są sfrustrowane patriarchalną postawą swoich partnerów życiowych i większości społeczeństwa. Wnioski są więc jednoznaczne: analiza problemów psychicznych i procesu terapeutycznego postaci kobiecych zanurzonych w okresie *Transición*, dokonana w rozprawie, ukazuje, że to przede wszystkim kobiety cierpią z powodu „niedokończonej transformacji”.

Ważnym elementem zawartej w powieściach krytyki społecznej dotyczącej *Transición* jest refleksja nad przeszłością. Twórczość Marceli Serrano porusza problem pamięci w kontekście tzw. „zapomnienia”, powstałego podczas procesu przechodzenia od dyktatury do demokracji. W oparciu o istniejące badania nad zapisem traumy i pamięci, Doktorantka odnosi się do symbolicznej reprezentacji takich kwestii jak nostalgia, melancholia czy żaloba.

Autorce nie udało się, niestety, uniknąć pułapek esencjalizmu. Wielokrotnie pojawia się w pracy niezrozumiały z punktu widzenia współczesnej krytyki feministycznej podział na problematykę społeczno- polityczną oraz tzw. „problematykę kobiecą” (vid. np. str. 4, 9, 20, 24). Podział ten zdaje się sugerować, że konflikty i trudności, którym muszą stawić czoła bohaterki powieściowe, istnieją niejako poza społeczeństwem i są pozbawione wymiaru politycznego. Tymczasem już przywoływane w pracy przedstawicielki drugiej fali *feminizmu* dobitnie wskazywały na to, że to, co osobiste i przypisane do sfery prywatnej, jest polityczne.

Analiza „problematyki kobiecej”, szczególnie wspomnianych wyżej narracji miłosnych i terapeutycznych, której podjęła się Autorka, powinna moim zdaniem wpisać ów wymiar pozornie prywatny i emocjonalny w dynamikę władzy i płci. Zabrakło w rozprawie odniesień do podstawowych w tym zakresie ujęć teoretycznych dotyczących płci kulturowej jako konstruktu społecznego, m.in. koncepcji badawczych Teresy de Lauretis (vid. np. *Technologies of Gender: Essays on Theory, Film, and Fiction*, 1987) oraz Judith Butler (vid. np. *Bodies That Matter: On the Discursive Limits of „Sex”*, 1993), dotyczących płciowości, podmiotowości i władzy. Bazują one na pojęciu kultury jako „symbolicznej matrycy” i „technologii płci”, wytwarzającej na drodze nieświadomych procesów kulturowych, obok wartości, postaw, granic tego, co wypowiedziane i niewypowiedziane, tożsamość płciową, wpisaną w podmiotowość od chwili jej powstania.

Radziłabym Doktorantce wzbogacić odczytania dyskursów tożsamościowych i miłosnych zakodowanych w prozie Serrano o wyżej wymienione odniesienia teoretyczne oraz o wymiar

społeczno-polityczny, między innymi o ideologiczną krytykę kulturowego wzorca miłości romantycznej i rozwoju dyskursów terapeutycznych przypadającego na czasy późnej nowoczesności. Ustalenia dotyczące dyskursów miłosnych i postaw bohaterek zakodowanych w tekście, np. rozpoznanie poczucia porażki w życiu osobistym jako źródła depresji Carmen, bohaterki *Meksykańskiej szarady* (str. 102), czy też analiza obserwacji Floreany, bohaterki *El albergue de las mujeres tristes* dotyczącej zanikania zobowiązań w sferze uczuć (str. 106) zyskałyby wspomniany wymiar ideologiczny dzięki wykorzystaniu wyników badań i koncepcji rozwijanych na polu nauk społecznych. Pomocne mogłyby się tu okazać przede wszystkim ustalenia wypracowane przez socjolog kultury, Evę Illouz, szczególnie jej analizy dyskursu romantycznego (vid. *Consuming the Romantic Utopia: Love and the Cultural Contradictions of Capitalism*, 1997, *Unloving: A Sociology of Negative Relations*, 2018) i terapeutycznego (vid. *Saving the Modern Soul: Therapy, Emotions, and the Culture of Self-Help*, 2008) dokonane w odniesieniu do logiki kulturowej późnego kapitalizmu. Idąc tym tropem, analizy narracji miłosnych osadzonych w latach dziewięćdziesiątych warto byłoby uzupełnić o tezy Anthoniego Giddensa, który opisuje powstanie charakterystycznej dla tych czasów „czystej relacji” (2006: 75). Podobne wnioski w odniesieniu do dyskursu miłosnego i tożsamościowego lat dziewięćdziesiątych wysuwa też Zygmunt Bauman, twórca koncepcji „płynnej nowoczesności” i „płynnej miłości” (2003).

Podsumowując, rozprawa doktorska Pani Dominiki Danielkiewicz wypełnia lukę badawczą zarówno w Polsce, jak i w ojczystym kraju autorki – to novum na gruncie badań nad twórczością chilijskiej pisarki Marceli Serrano oraz znaczący wkład w rozwój literaturoznawstwa w związku z przyjęciem oryginalnej perspektywy badawczej. Recenzowana praca wpisuje się też w istotną debatę na temat prozy okresu Przełomu i (de)konstrukcji kobiecych tożsamości w literaturze. Wnoszę tym samym o dopuszczenie magister Danielkiewicz do dalszych etapów przewodu doktorskiego.